प्रश्न –पत्र का प्रारूप

कक्षा – वरिष्ठ उपाध्याय   विषय– साहित्यशास्त्रम्   अवधि– 3:15 घंटे   पूर्णांक – 80

1. उद्देश्य हेतु अंकभार –

क्र.सं.	उद्देश्य	अंकभार	प्रतिशत
1.	ज्ञान	16	20
2.	अवबोध / अर्थग्रहण	32	40
3.	ज्ञानोपयोग / अभिव्यक्ति	24	30
4.	कौशल / मौलिकता	08	10
	योग	80	100

2. प्रश्नों के प्रकार एवं अंकभार –

क्र.सं.	प्रश्नों के प्रकार	प्रश्नों की संख्या	अंक प्रति प्रश्न	कुल अंक	प्रतिशत	सम्भावित समय
1.	वस्तुनिष्ठ / बहुविकल्पात्मक					
2.	अतिलघूत्तरात्मक	10	01	10	12.50	21 मिनट
3.	लघूत्तरात्मक I	08	02	16	20.00	34 मिनट
4.	लघूत्तरात्मक II	09	04	36	45.00	77 मिनट
5.	निबंधात्मक	03	06	18	22.50	38 मिनट
	योग	30		80	100	170 मिनट

विकल्प योजना : आन्तरिक   पुनःअवलोकन – 10 मिनट

3. विषय वस्तु का अंकभार –   प्रश्न पत्र पठन –15 मिनट

क्र.सं.	अध्याय	अंकभार	प्रतिशत
	चन्द्रालोकः		
1.	पंचम–मयूखः	10	12.50
2.	षष्ठ–मयूखः	10	12.50
3.	सप्तम–मयूखः	07	8.75
4.	अष्टम–मयूखः	05	6.25
5.	नवम–मयूखः	05	6.25
6.	दशम–मयूखः	03	3.75
7.	मेघदूतम् (पूर्वार्द्धः)	20	25.00
8.	प्रतिमानाटकम् (सम्पूर्णम्)	20	25.00
योग		**80**	**100**

मॉडल प्रश्न पत्र ब्ल्यू प्रिन्ट

विषयः– साहित्यशास्त्रम् कक्षा– वरिष्ठ उपाध्याय पूर्णाक – 80

क्र.सं.	उद्देश्य इकाई / उप इकाई	ज्ञान				अवबोध				ज्ञानोपयोगी / अभिव्यक्ति				कौशल / मौलिकता				योग
		अति लघु	लघु. SA1	लघु. SA2	निबं	अति लघु	लघु. SA1	लघु. SA2	निबं	अति लघु	लघु. SA1	लघु. SA2	निबं	अति लघु	लघु. SA1	लघु. SA2	निबं	
1.	पंचम–मयूखः	2(2)						4(1)				4(1)						10(4)
2.	षष्ठ–मयूखः		2(1)				2(1)		*3(1)+								3(–)+	10(3)
3.	सप्तम–मयूखः					1(1)	2(1)	*2(1)+				2(–)+						7(3)
4.	अष्टम–मयूखः	1(1)		2(1)+								2(–)+						5(2)
5.	नवम–मयूखः							2(1)+		1(1)		2(–)+						5(2)
6.	दशम–मयूखः	1(1)					2(1)											3(2)
7.	मेघदूतम् (पूर्वार्द्धः)	1(1)	4(2)			1(1)		4(1)	*2(1)+			4(1)	2(–)+				2(–)+	20(7)
8.	प्रतिमानाटकम् (सम्पूर्णम्)	1(1)	2(1)			1(1)		4(1)	*2(1)+		2(1)	4(1)	1(–)+				3(–)+	20(7)
9.	योग	6(6)	8(4)	2(1)		3(3)	6(3)	16(5)	7(3)	1(1)	2(1)	18(3)	3(–)				8(–)	80(30)
11.	कुल योग	16(11)				32(14)				24(5)				8(–)				80(30)

विकल्पों की योजना :–

विकल्प प्रश्नसंख्या– 28

नोट :– कोष्ठक में बाहर की संख्या अंकों की तथा भीतर प्रश्नों के लिए है।

आन्तरिक विकल्प प्रश्न संख्या :– 19,20,25,27,29,30

हस्ताक्षर

* विकल्प प्रश्न के लिए,

\+ बहूद्देशीयउ प्रश्न

आदर्श–प्रश्न–पत्रम्

वरिष्ठ–उपाध्याय–परीक्षा, 2018

साहित्य–शास्त्रम्

समय : 3:15 धण्टे

पूर्णांक : 80

परीक्षार्थिभ्यः सामान्यनिर्देशाः

1. परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रे निर्धारितस्थाने नामांकः अनिवार्यतो लेखनीयः।
2. सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः।
3. सवेषां प्रश्नानामुत्तराणि उत्तरपुस्तिकायामेव लेखनीयानि।
4. एकस्य प्रश्नस्य सर्वेषां खण्डानामुत्तराणि एकत्र एव लेखनीयानि।
5. सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृत–माध्यमेन एव लेखनीयानि।

1. व्यतिरेकालंकारः कुत्र भवति ? 1

2. कारणं विनापि कार्यजन्म यत्र वर्ण्यते तत्र कः अलंकारः ? 1

3. व्यंजनात्मको व्यापारः कीदृशो भवति ? 1

4. ध्वनिः कः ? 1

5. 'अमीलनम् इत्यस्य कोऽर्थ : ? 1

6. शब्दः प्रायः कं पुरस्कृत्य प्रवर्तते ? 1

7. मेघः केषां समवायो विद्यते ? 1

8. शम्भोः केशग्रहणं का अकरोत् ? 1

9. महाराजस्य दशरथस्य कति राज्ञ्यः आसन् ? 1

10. सुमन्त्रः कः आसीत् ? 1

11. भावस्वरूपं विवेचयत। 2

12. पाच्चालीरीतिं वर्णयत। 2

13. वाच्यव्यंग्यं निरूपयत। 2

14. अभिधा – भेदा नामतो गणनीयाः। 2

15.यक्षः मेघस्य प्रस्थानकाले किंविधमानुकूल्यं निर्दिशति ? 2

16. मेघदूतस्य वैशिष्ट्यं प्रतिपादनीयम्। 2

17. प्रतिमानाटकस्य नामकरणवेशिष्ट्यं प्रतिपादनीयम्। 2

18. स्वःपुत्रः कुरुते पितुर्यदि वचः कस्तत्र भोः विस्मयः।

इति सूक्तेः सप्रसंगो भावार्थो लेखनीयः। 1+1= 2

19. निम्नलिखितालंकारयुग्मेषु कयोश्चिद् द्वयोः 2+2=4

परस्परं भेदः प्रदर्शनीयः :–

(क) सहोक्तिः – विनोक्तिः

(ख) तुल्ययोगिता – दीपकम्

(ग) प्रतिवस्तूपमा – दृष्टान्तः

20. निम्नांकितेषु द्वयोरुदाहरणयोः अलंकारौ परिचीय तयोर्लक्षणोल्लेखपूर्वकं संगतिर्विधेया– 2+2=4

(क) त्वद् भक्तानां नमत्यंगं भंगमेति भवक्लमः।

(ख) अमन्दचन्दनस्यन्दः स्वच्छन्दं दन्दहीति माम्।

(ग) अयमैन्द्रीमुखं पश्य रक्तश्चुम्बति चन्द्रमाः।

21. अविवाक्षितवाच्चयध्वनेः भेदान् सोदाहरणं विवेचयत। 4

22. गुणीभूतव्यंग्यस्य त्रैविध्यं प्रतिपादनीयम्। 4

23. हेतुसन्दर्भे लक्षणायाः भेदद्वयं सोदाहरणं विवेचनीयम्। 4

24. मेघदूतानुसारम् आम्रकूटपर्वतस्य वैशिष्ट्यं प्रतिपादनीयम्। 4

25. निम्नांकितयोः पद्ययोः कस्यचिदेकस्य सप्रसंगो भावार्थो लेखनीयः 1+3=4

(क) तस्मिन्नद्रौ कतिचिदबलाविप्रयुक्तः स कामी
नीत्वा मासान् कनकवलयभ्रंशरिक्तप्रकोष्ठः।
आषाढस्य प्रथमदिवसे मेघमाश्लिष्टसानुम्।
वप्रक्रीडापरिणतगजप्रक्षेणीयं ददर्श ।।

(ख) विश्रान्तः सन् वज्र वननदीतीरजातानि सिंच –
न्नुद्यानानां नवजलकणैर्यूथिका जालकानि।
गण्डस्वेदापनयनरुजा क्लान्तकर्णोत्पलानां
छायादानात् क्षणपरिचितः पुष्पलावीमुखानाम् ।।

26. प्रतिमानाटकस्य प्रथमस्यांक़स्य कथासारो लेखनीयः। 4

27. निम्नलिखितपद्ययोः कस्यचिदेकस्य छन्दः परिचीय तल्लक्षणं लेखनीयम्।
लक्षणोदाहरणयोः संगतिश्च प्रदर्शनीया – 2+2=4

(क) हा वत्स ! राम ! जगतां नयनाभिराम !
हा वत्स ! लक्ष्मण ! सलक्षणसर्वगात्र !
हा साध्वि ! मैथिलि ! परिस्थिति चित्तवृत्ते !
हा हा गताः किल वनं वत मे तनूजाः।।

(ख) एते भूत्याः स्वानि कर्माणि हित्वा,
स्नेहाद् रामे, जातवाष्पाकुलाक्षाः ।
चिन्तादीनाः, शोकसन्दग्धदेहा,
विक्रोशन्तं पार्थिवं गर्हयन्ति ।।

28. शान्तरसस्वरूपं विविच्य तदुदाहरणमपि लेखनीयम्। 4+2=6

अथवा

हास्यरसस्वरूपं प्रदर्श्य तदुदाहरणमपि लेखनीयम्।

29. प्रस्तुतपद्ययोः कस्यचिदेकस्य सन्दर्भ–प्रसंग– 1+1+1+3=6
अन्वयसहिता व्याख्या करणीया –

(क) धूमज्योतिः सलिलमरुतां सन्निपातः क्व मेघः,
सन्देशार्थाः क्व पटुकरणैः प्राणिभिः प्रापणीयाः।
इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन् गुह्यकस्तं ययाचे,
कामार्त्ता हि प्रकृतिकृपाणाश्चेतनाचेतनेषु ।

(ख) हित्वा हालामभिमतरसां रेवतीलोचनांकां,

बन्धुप्रीत्या समरविमुखोलांगली याः सिषेवे।

कृत्वा तासामभिगममपां सौम्य ! सारस्वतीना–

मन्तः शुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्णः।।

30. प्रस्तुतपद्ययोः कस्यचिदेकस्य सन्दर्भ प्रसंग– 1+1+1+3=6

अन्वय–सहिता व्याख्या करणीया –

(क) मेरुश्चलन्निव युगक्षयसन्निकर्षे

शोषं व्रजन्निव महोदधिरप्रमेयः ।

सूर्यः पतन्निव च मण्डलमात्रलक्ष्यः

शोकाद् भृशं शिथिलदेहमतिर्नरेन्द्रः।।

(ख) त्वया राज्यैषिण्या, नृपतिरसुभिर्नैव गणितः

सुतं ज्येष्ठं च त्वं, व्रज वनमिति प्रेषितवती।

न शीर्णं यद् दृष्ट्वा, जनकतनयां वल्कलवती–

महो धात्रा सृष्टं भवति हृदयं वज्रकठिनम्।।

उत्तर तालिका – व. उपा. साहित्यशास्त्रम्

प्रश्न संख्या	अपेक्षित उत्तर	खंडवार अंक	अंक	पाठ्य पुस्तक की संख्या
1	व्यतिरेको विशेषश्चेदुपमानोपमेयोः। अथवा उपमानात् उपमेयस्य अधिक्ये न्यूनतायां वा विवाक्षितायां व्यतिरेकालंकारो भवति।	01		05
2	कारणं विनापि कार्यजन्म भवति चेत् तर्हि विभावना अलंकारः भवति। अथवा विभावना विनापि स्यात् कारणं कार्यजन्म चेत्।	01		13
3	व्यंजनात्मको व्यापारः लोलाक्ष्याः कटाक्षः इव भवति। अथवा कटाक्ष इव लालोक्ष्या व्यापारो व्यंजनात्मकः	01		53
4	यद्व्यज्यमानं मनसः स्तौमित्याय स नो ध्वनिः	01		64
5	अमीलनम् इत्यस्य अर्थः अस्ति – प्रकटनम्, प्रकाशनम्, कथनम्, ग्रहणम्, उपादानं चेति।	01		70
6	शब्दः प्रायः कंचित् धर्मं (जात्यादिकं)पुरस्कृत्य प्रवर्तते।	01		82
7	मेघः धूमज्योतिःसलिलमरुतां समवायो विद्यते।	01		98
8	शम्भोः केशग्रहणं जह्नोः कन्या (गंगा) अकरोत्	01		141
9	महाराजस्य दशरथस्य तिस्रो राज्ञ्यः आसन्	01		158
10	सुमन्त्रः दशरथस्य अमात्यः (मन्त्री) सारथिश्च आसीत्।	01		158
11	रतिदेवादिविषया सन्ति च........व्यभिचारिणः। वेद्यमाना निगद्यन्ते भावाः साहित्यवेदिभिः।। अर्थात् देव–द्विज–मुनि–नुपादिविषयक–रतिः,निर्वेदादयो व्याभिचारि भावाश्च यदा व्यंजनाद्वारा प्रकटीक्रियन्ते तदा ते भावशब्देन कथ्यन्ते।	02		44,45
12	आतुर्थपदैः समासः स्यात् अर्थात् – द्वित्रि चतुष्पदपर्यन्तं समासे सति पांचाली रीतिः स्यात्	02		48
13	नानाप्रभेदा .... वाच्यव्यंग्यमिष्यते ।। अर्थात प्रकरणादिद्वारा अनेकार्थ शब्दानाम् एकार्थ निर्णये सति अपि यो अन्योऽर्थः प्रतीयते स एव वाच्यव्यंग्यनाम्नोच्यते।	02		59
14	जात्या .... बुधाः ।। अर्थात्– जात्या, गुणेन, क्रियया, वस्तुयोगेन, संज्ञया निर्देशेन च अभिधावृत्तिः षड् विधा भवति।	02		83
15	यक्षः मेघस्य प्रस्थानकाले आनुकूल्यं वर्णयन् कथयति यत्– अनूकूलः पवनः त्वां मन्दं मन्दं नुदति। ते वामः सगन्धः चातकः च मधुरं नदति। आकाशे आबद्धमाला बलाका नयनसुभगं भवन्तं नूनं सेविष्यन्ते। अथवा मन्दं मन्दं .... बलाकाः।	02		100,101

उत्तर तालिका – व. उपा. साहित्यशास्त्रम्

16	मेघदूतं हि कालिदासस्य अनुपमप्रतिभाया विलासो वर्तते। रामायणाधारेण कृत मिदं खण्डकाव्यं प्रथमं दूतकाव्यरत्नमप्यस्ति। मेघदूतमाश्रित्य अद्यावधि सप्ततितोऽप्यधिकाः टीकाः सन्ति। मेघे माघे गतं वयः 'इति प्रसिद्धम् अस्ति।	02		94
17	प्रतिमानाटकस्य तृतीयांके, भरतः मातुलगृहात् आगत्य इक्ष्वाकुवंशीय राज्ञां प्रतिमा मन्दिरं गच्छति। तत्र दशरथस्य प्रतिमां दृष्ट्वा तस्य परलोकगमनवृत्तान्तं च जानाति। एतां घटनामाधृत्य एव नाटकस्यास्य नामकरणं जातम्	02		154
18	पाठ्यपुस्तकानुसारम्	1+1	2	166,167
19	पाठ्यपुस्तककानुसारम् (क) (ख) (ग)	2+2	4	 5,6 1,2 3
20	पाठ्यपुस्तककानुसारम् (क) (ख) (ग)	2+2	4	 14 12 06
21	पाठ्यपुस्तकानुसारम् –		4	54
22	पाठ्यपुस्तकानुसारम् –		4	64,65
23	पाठ्यपुस्तकानुसारम् –		4	76
24	पाठ्यपुस्तकानुसारम् –		4	109
25	पाठ्यपुस्तकानुसारम् –	1+3	4	96,115,116
26	पाठ्यपुस्तकानुसारम् –		4	159
27	पाठ्यपुस्तकानुसारम् –	2+2	4	183,187
28	पाठ्यपुस्तकानुसारम् –	4+2	6	98,138
29.	पाठ्यपुस्तकानुसारम् –	1+1+1+3	6	181,207
30.	पाठ्यपुस्तकानुसारम् –	1+1+1+3	6	181,207